

Nr 37.

Ankom till riksdagens kansli den 2 juni 1924 kl. 7 e. m.

Utlåtande i anledning av väckta motioner om skrivelse till Kungl. Maj:t angående framläggande för riksdagen av förslag till lag om tvångsavlösning av arrendejordbruk.

Andra lagutskottet har till behandling i ett sammanhang förehaft till lagutskott hänvisade motionen nr 92 i första kammaren av herrar *Lindhagen, Möller, Gustaf Nilsson* i Kristianstad, *Sandler, Olsson* i Göteborg och *Wigforss* samt motionen nr 173 i andra kammaren av herrar *Johansson* i Uppmälby, *Branting, Larsson* i Västerås, *Hansson* i Stockholm, *Thorsson, Eriksson* i Grängesberg, *Anderson* i Råstock, *Engberg, Sävström* och *Johanson* i Stockholm.

I motionerna, vilka äro likalydande, har yrkats, att riksdagen måtte i skrivelse hos Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t ville skyndsamt för riksdagen framlägga förslag till lag om tvångsavlösning av arrendejordbruk, avfattat i överensstämmelse med i motionen nr 87 i första kammaren angivna riktlinjer.

Spörsmålet om tvångsavlösning av arrendejordbruk upptogs redan av reservanter inom norrlandskommittén. I sitt den 27 oktober 1904 avgivna betänkande framlade denna kommitté bland annat ett förslag till lag angående vissa åtgärder för beredande åt enskilda jordbrukare i Norrland och Dalarna av lämpliga odlingslägenheter, i vilket lagförslag tvångsavlösen ingick som yttersta medel. Förslaget hade avseende å jord, tillhörig bolag, förening eller enskild person, som ej vore mantalsskriven å fastigheten samt besuttede den huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen. Två ledamöter av kommittén (herrar C. Lindhagen och J. Bromée) ifrågasatte i sin reservation en utsträckning av lagförslaget att avse bland annat expropriation av redan bestående bondelägenheter för upplåtelse till jordbrukare. Förslagen föranledde icke någon proposition i ämnet från Kungl. Maj:ts sida.

Historik.

Norrlandskommitténs betänkande den 27 oktober 1904.

Frågan om expropriation för jordbruksändamål kom emellertid några år senare genom motioner under riksdagens prövning. Under åren 1909, 1910, 1911 och 1912 framfördes nämligen i andra kammaren motionsvis förslag om att ytterst genom expropriation bereda dels torpare, bolagsarrendatorer och andra på liknande sätt beroende jordbrukare å enskilda

Riksdagarna 1909—1912.

domäner tryggad förfoganderätt över jordbruket med nödiga tillbehör och dels den jordlösa befolkningen jord till nya jordbruk å fastigheter, som vore av större omfattning, samt å fastigheter, tillhöriga bolag, föreningar för ekonomisk verksamhet eller enskilda spekulanter. Motionerna vunno ej riksdagens bifall.

Torpkommissionens betänkande den 6 maj 1911.

Torpkommissionen upptog i sitt den 6 maj 1911 dagtecknade betänkande frågan om avlösning av torplägenheter, ytterst genom expropriation, till övervägande. Kommissionen framhöll härutinnan, att ehuru kommissionen fullt behjärtade den betydelsefulla frågan om torpareklassens bevarande genom sådana torps förvandling till egna hem med äganderätt, vilka härför vore lämpliga, den dock icke ansåg, att sådana utomordentliga statsintressen därvid stode på spel, att en tvångsavlösning vore berättigad. Däremot förordade kommissionen under vissa betingelser en lösningsrätt för innehavare av sådana på viss tid, ej understigande 49 år, upplättna lägenheter, därå funnos nyttjanderättshavaren tillhöriga åbyggnader.

Riksdagarna 1913-1915.

Vid riksdagen år 1913 framlade Kungl. Maj:t proposition med förslag till ny expropriationslagstiftning. Då i detta förslag icke ifrågasattes expropriation för jordbruksändamål, påyrkades i två motioner en komplettering av förslaget i detta hänseende. Varken förslaget eller motionerna vunno emellertid riksdagens bifall.

Frågan framfördes ånyo i motioner vid senare riksdagen 1914 och riksdagen 1915 utan att vinna riksdagens anslutning.

Jordundersökningen den 30 december 1915.

I sitt den 30 december 1915 avgivna betänkande angående jordförhållandena i Värmlands län berörde även jordundersökningens majoritet (herrar Lindhagen och Å. Ingeström) denna sida av jordfrågan. På anförda skäl hemställdes sålunda, att frågan om social expropriation för jordbruk och bostadsändamål måtte upptagas till behandling samt lösas till förmån för en sådan rätts ernående i skälig omfattning under lämpliga former och för alla betryggande villkor ävensom att, för den händelse en dylik lagstiftning inskränktes till vissa delar av riket, Värmlands län måtte i varje fall inbegripas i densamma.

En ledamot av jordundersökningen (herr C. Ros) förklarade sig icke kunna biträda förslaget, såvitt det avsåge expropriation.

Riksdagarna 1916 och 1917.

Vid riksdagen 1916 framlade Kungl. Maj:t åter förslag till allmän expropriationslag, vilket förslag i väsentliga delar överensstämde med 1913 års proposition. Även vid detta tillfälle väcktes motion om den föreslagna lagens utsträckning att avse även expropriation för sociala ändamål. Riksdagen ställde sig emellertid avvisande emot både de i propositionen och motionen innefattade förslagen.

Följande eller 1917 års riksdag antog det då ånyo av Kungl. Maj:t i väsent-

ligt oförändrat skick framlagda förslaget till allmän expropriationslag samt avtog en samtidigt väckt motion, däri påyrkats, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t hemställa om framläggande för nästkommande riksdag av förslag till social expropriationslag.

På Kungl. Maj:ts förslag antog riksdagen 1918 en lag om rätt i vissa fall för nyttjanderättshavare att inlösa under nyttjanderätt upplåtet område m. m., varigenom en viss grupp av nyttjanderättshavare tillerkändes lösningsrätt till det av dem brukade området. Lag härom utfärdades den 28 juni 1918, numera ersatt av lagen den 26 mars 1920.

Riksdagen
1918.

I anslutning till nyssnämnda förslag väcktes vid riksdagen motion om skrivelse till Kungl. Maj:t av bland annat det innehåll, att Kungl. Maj:t ville låta utreda och, i den mån utredningen därtill föranledde, för riksdagen framlägga förslag om ytterligare åtgärder i ändamål att för jordbrukets upprätthållande och utveckling och brukarnas frigörelse från beroende i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma avlösning av torpare, bolagsarrendatorers och vederlikars jordbruk på enskilda domäner. I motionen framhölls, att den frigörelse, som genom propositionen avsågs att skänka innehavare av hus å annans jord, borde tillkomma även övriga grupper av nyttjanderättshavare å annans jord.

Lagutskottet avstyrkte motionen under framhållande av att det torde vara skäl att avvakta erfarenheten av den blivande lagens verkningar, innan ytterligare åtgärder i den av motionärerna angivna riktning vidtoges. Fyra ledamöter yrkade i reservation bifall till motionen. Andra kammaren beslöt i enlighet med denna reservation, medan åter första kammaren biföll utskottets hemställan.

I den av regeringen den 29 november 1918 tillsatta jordkommissionens uppdrag ingick bland annat att verkställa utredning, huruvida och i vad mån tvångsavlösning av jord för tillgodoseende av jordbruksändamål utöver vad för det dåvarande vore stadgat, borde på lagstiftningens väg genomföras. I anledning härav har jordkommissionen bland annat i sitt den 28 februari 1923 avgivna betänkande del VI avgivit principutlåtande om avlösning av vissa arrendejordbruk.

Jordkommissionen.

Till grund för detta utlåtande ligger en av kommissionen företagen enquête rörande södra och mellersta delarna av riket. I redogörelsen för denna har bland annat framhållits följande: Ehuru någon friköpning i större skala icke förekommit, vore dock en försäljning av arrendegårdar och torp till deras brukare icke någon alldeles okänd företeelse. Särskilt torpen syntes i en ganska stor utsträckning under de sista årtiondena hava försålts till sina brukare, men även egentliga arrendegårdar hade, om ock i mindre omfattning, varit föremål för friköpning. Att åtskilliga tusental jordbruk sålunda friköpts, kunde med ganska stor visshet antagas. I någon mera

Kommissionens enquête.

utpräglad grad hade emellertid icke hos arrendatorer och torpare å bolags-egendomar, fideikommiss och andra större jordkomplex framträtt något intresse att friköpa av dem brukade arrendegårdar och torp. Några utsikter därtill hade nämligen i regel icke ansetts föreligga. Det största hindret syntes vara antingen en allmän obenägenhet hos jordägarna mot att frångesälja något arrendebbruk eller ock deras begränsade rätt att råda över jordegendomen (fideikommiss). För flertalet av här ifrågavarande arrendatorer stode jämväl prisfrågan som ett oöverstigitligt hinder mot friköpning. En arrendator eller torpare ägde i regel icke sådana ekonomiska resurser, att han kunde komma ut med att kontant erlægga den höga köpeskilling, som arrendebbruket betingat. Inför valet mellan att skuldsätta sig för att bliva ägare till arrendebbruket eller att sitta kvar som arrendator hade han icke sällan stannat vid det senare alternativet. Detta vore ock ganska förklarligt, då, såsom det allmänt uppgivits, jordlegan avsevärt understege räntan å saluvärdet för en arrendegård. Det vanligaste syntes vara, att jordlegan endast motsvarade hälften av nämnda ränta. Även andra omständigheter hade förorsakat, att brukarna i allmänhet icke hyste något intresse att med äganderätt förvärva den legda jorden. Många arrendatorer och ett än större antal torpare hade icke å sin arrenderade fastighet tillräckligt med betesmark och ej heller skog i sådan omfattning, att husbehovet fylldes. Farhågan att brukaren genom friköpning skulle gå miste om den för hans bärgning nödiga arbetsförtjänst, som han såsom legotagare kunde påräkna hos jordägaren, hade ävenledes avskräckt mången från tanken på friköpning.

I redogörelsen för enquêten har därefter anförts:

»Det för närvarande sålunda på grund av många orsaker i allmänhet ringa intresset hos här berörda arrendetagare för friköpning av deras arrendebbruk, skulle emellertid, därest genom statsmakternas ingripande de här ovan antydda svåra hindren kunde utjämnas, utan tvivel förbytas i ett mycket starkt intresse hos många arrendatorer och torpare för att få förvärva av dem brukade gårdar. I första hand torde väl de gårdar, å vilka en och samma släkt, såsom ännu ofta är fallet, suttit sedan flera generationer tillbaka, son efter far, samt de gårdar, å vilka arrendatorerna (torparna) nedlagt stora kostnader och mycket arbete på grundförbättringar och byggnader, söka förvärvas av de å arrendena sittande brukarna. Men även många andra arrendatorer och torpare skulle förvisso, därest ett friköpningsinstitut med gynnsamma villkor komme till stånd, begagna sig av möjligheten att bliva självägande.»

Obenägenheten mot försäljningarna har enligt enquêten framträtt mer eller mindre starkt hos olika grupper av jordägare. I detta avseende har det framhållits, att bolagen visat sig mest obenägna mot friköpning. De friköpningar, som, ehuru sparsamt, här och var ägt rum, hade i regel skett från de stora i privatpersoners ägo befintliga godsens.

Angående motiven till denna jordägarnas obenägenhet mot försäljningar av arrendegårdar och torp har anförts följande:

För *bolagen* hade den huvudsakligaste anledningen varit farhågan att genom friköpning förlora en talrik bofast arbetarstam, vars ersättande skulle

taga årtal i anspråk och komma att draga ofantliga kapitalutlägg. Bolagsjordbruken vore nämligen i allmänhet upplätta på sådana villkor, att deras brukare vore skyldiga att för bolaget-jordägarens räkning utföra arbeten, ej endast i och för legans utgörande utan jämväl därutöver mot särskild ersättning. Bolagsarrendatorernas insats i det industriella arbetet i skogsbygderna vore sålunda mycket betydande och i själva verket vore en stor del av dessa arrendatorer snarare att likställas med industriarbetare än med vad man i allmänhet förstode med arrendatorer. Bleva dessa självägare skulle bolagen icke kunna påräkna den jämna och säkra arbetstillgång, som erbjödes genom det nuvarande systemet. Under goda tider med rikliga arbetstillfällen skulle, tack vare de relativt små avstånd och goda kommunikationer, som kännetecknade Syd- och Mellansverige, de nya självägande småbrukarna söka sig ut till kanske mera givande arbeten. Bolagen måste under sådana förhållanden se sig om efter ny arbetskraft, som stode till deras regelbundna förfogande. För den skull måste givetvis åt de nya skogsarbetarna byggas nya bostäder samt nya stallrum åt hästarna etc. At de nykomna skogsarbetarna vore det dock ogörligt att upplåta några jordbruk, då sådana icke längre funnes att tillgå, sedan bolagen genom friköpningen förlorat sina inägojor. Dessa nya arbetare skulle alltså komma i en betydligt ogynnsammare ställning än sina företrädare. För de nya skogsarbetarnas och deras familjers uppehälle liksom för deras dragares måste bolagen därför sörja genom milslånga dyrbara livsmedelstransporter. Uppförande av tusentals nya skogsarbetarebostäder å bolagsskogarna, där bostadstillgången redan nu vore mycket knapp, komme givetvis att medföra oerhörda kostnader. Till nu anförda skäl komme jämväl andra, som gjorde bolagen obenägna mot friköpning. Bolagens arrendegårdar läge i regel inne i bolagens skogar. Dessa gårdar hade i flertalet fall tidigare tillhört enskilda personer. Bolagens strävanden hade emellertid oavlatligt varit inriktade på att förvärva sådana, i bolagsskogarna inkapslade egendomar för att få ur aronderingssynpunkt tillfredsställande skogsfigurer. En friköpning av bolagens arrendegårdar skulle i ett mycket stort antal fall leda tillbaka till de förhållanden, som bolagen under årtionden strävat att få bort. Enskilda smärre jordägares ställen skulle ånyo komma att ligga instuckna här och var i bolagsmarkerna, till svårt förfång för bolagen. Där bolagen i ett eller annat fall skulle kunnat ställa sig benägna för friköpning, hade försäljningarna i regel strandat på svarigheterna för bolagen att lämna gårdarna gravationsfria.

Obenägenheten hos *godsägarna* mot friköpning vore företrädesvis att söka däri, att den med arrendebuket förenade skyldigheten för arrendatorn eller torparen att utgöra dagsverken till huvudgården vore av den största betydelse för driften av jordbruket å denna. Då erfarenheten visat, att småbrukarna i allmänhet icke ville göra dylika dagsverken, skulle en friköpning av dessa gårdar medföra, att godsägarna nödgades helt och hållet övergå till stataresystemet. För dessa nya statare skulle godsägarna vara nödsakade att uppföra bostäder vid huvudgårdarna. Detta skulle asamka dem stora kapitalutlägg, vilka de säkerligen icke kunde förvänta att få gottgjorda genom köpesummorna för de friköpta arrendegårdarna och torpen. Vad beträffade de arrendebuket, vilkas brukare icke vore skyldiga att utföra någon arbetskyldighet, förefunnes väl icke nu anförda anledning till obenägenhet för friköpning. I den mån dessa arrendebuket icke vore omgivna av huvudgårdens ägor eller vore belägna inne i till huvudgården hörande skogar, torde orsaken till jordägarnas obenägenhet för en friköpning icke vara att

söka i annat förhållande än den hos mången konstaterade motviljan mot att fränhända sig jordegendom, som under en längre tid varit i hans släkts ägo. Slutligen inverkade även för godsägarna svårigheten att befria arrendegårdarna från inteckningar.

Kommissionens motivering för en friköpningsrätt.

I fråga om behovet av en lagstiftning om avlösning av arrendebbruk har kommissionen anfört:

Avlösning av vissa mindre arrendejordbruk innefattar en viktig utbyggning av den sociala arrendelagen. En social arrendelag har till uppgift visserligen att trygga en arrendator i besittning av jordbruket till gagn både för det senare och för brukaren och utan skada för jordägaren. Den kan dessutom, såsom norrlandskommittén erinrade, få den uppgiften att främja frivilliga avtal om jordens övergång med självständig rätt till arrendatorn. Detta senare blir i varje fall målet såsom varande den önskvärda slutliga lösningen på den föreliggande frågan.

Emellertid kan det befaras, att denna lösning icke skall kunna på frivillighetens väg uppnås eller icke ske på ett rättvist och tillfredsställande sätt. Svaren å jordkommissionens frågor äro i det stora hela samstämmiga härutinnan, att stor obenägenhet råder hos jordägare att avhända sig sina arrendejordbruk över huvud taget. Det kan, såsom erfarenheten visar, likaledes befaras, att dylika jordbruk i varje fall icke komma att utbrytas i ett bärkraftigt skick. Därför erfordras en lag, som medger en av staten främjad och kontrollerad lösningsrätt till arrendatorernas förmån. Denna lagstiftning blir slutstenen i det nu förevarande komplexet av jordlagar.

Principerna för lagstiftningen.

I fråga om *lagens omfattning* har kommissionen framhållit följande: Det låge i sakens natur, att just de arrenden, som bleve föremål för den sociala arrendelagens skydd, också skulle kunna få avlösas. Föremål för avlösning borde således bliva arrendejordbruk, som ägdes av bolag eller förening för ekonomisk verksamhet; vidare arrendebbruk, tillhörigt enskild person, vilken icke vore mantalsskriven å fastigheten eller å därmed sambrukad fastighet och uppenbarligen besutte densamma huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen eller eljest i spekulationssyfte, samt slutligen andra enskilda personer eller fideikommiss tillhöriga hemman, hemmansdelar, torp eller andra jordbrukslägenheter. Av sammanhanget med den sociala arrendelagen följde vidare, att av dylika arrenden rätten till avlösning icke heller borde avse andra än dem, som omfattade odlad jord, ej överstigande 25 hektar, samt inrösningsjord till en vidd av minst 4 hektar eller odlad jord till en vidd av minst 2 hektar. En skillnad mellan de båda lagarna syntes dock böra iakttagas. Det borde nämligen enligt kommissionens uppfattning i fråga om avlösningslagen uttryckligen betonas, att den finge omfatta endast sådant jordbruk, vilket på ett varaktigt sätt varit upplätet på arrende. Då emellertid tvist lätt kunde uppstå, om ett jordbruk varit på ett varaktigt sätt upplätet på arrende eller icke, syntes av praktiska skäl en viss minimitid för arrendeupplåtelse böra fastställas till ledning för avgörandet. Denna tid borde lämpligen bestämmas till samma längd som minimiarrendetiden enligt den sociala arrendelagen eller 15 år.

Det hade ifrågasatts, att sådana arrendebbruk borde undantagas, vilkas inne-

havare ålagts att till huvudgården utgöra arbetsskyldighet, vilken fortfarande måste anses vara för huvudgården omistlig eller åtminstone välbehöfelig. Kommissionen funne något tillräckligt bärande skäl icke kunna anföras för att beröva en stor mängd mindre jordbruksarrendatorer möjlighet att få tillösa sig jordbruket av den anledning, att mot deras önskan obligatorisk arbetsskyldighet ansåges fortfarande behöva upprätthållas i huvudgårdens intresse. Detta behov av arbetskraft borde tillgodoses på ett annat ur de olika intressenas synpunkt fördelaktigare sätt.

Av hänsyn till huvudfastighetens intresse har kommissionen emellertid föreslagit, att, därest särskilda trängande omständigheter därtill föranledde, Konungen finge meddela uppskov med eller befrielse från skyldighet att avstå jordbruk.

Beträffande *omfattningen av den mark, som borde avlösas*, har kommissionen betonat, att avlösningen skulle ske icke blott för att bereda en fördel för någon viss person utan i all synnerhet för att skapa nya självständiga jordbruk, som för framtiden kunde äga bestånd och varaktighet.

Av denna anledning har kommissionen uttalat sig för: *att* till jordbruket i huvudsak lades den inägojord, som brukades till detsamma jämte åbyggnader; *att* till jordbruket ock skulle läggas den å huvudfastigheten befintliga odlingsmark, som lämpligen kunde förenas med detsamma och ej bättre behövdes för annat jordbruk; *att* så stort område skogsmark borde tilldelas, att det vore tillräckligt för jordbrukets husbehovsvirke; *att* till jordbruket ock borde läggas bete för de kreatur, som kunde vinterfödas å detsamma, i den mån sådant bete på grund av ortens förhållanden ansåges vara omistligt; *att* om ej tillräckligt sådant bete finnes å den till jordbruket lagda marken, detta borde erhålla felande bete genom ytterligare marktilldelning från huvudfastigheten eller betesrätt å dennas behållna skogsmark; *att*, därest jordbruket avskildes genom hemmansklyvning, till detsamma borde läggas den fiskerätt, som enligt lag tillkomme den utstyckade fastigheten, samt att, därest det avlösta jordbruket före avlösningen ägt tillgång till fiske inom huvudfastighetens gränser liggande vatten, dylik förmån skulle tillerkännas jämväl det avlösta jordbruket; *att* den till husbehovsskog avsedda marken eller väsentlig del därav borde avsättas till en för flera jordbruk gemensam skogsallmänning, där så lämpligen kunde ske; *att* därest genom avlösningen en återstående del av huvudfastigheten lede synnerligt men, jämväl denna del borde avlösas, om ägaren begärde det; *att* skyldighet att avstå skogsmark eller tåla servitutsrätt ej skulle föreligga, i den mån huvudfastigheten därigenom lede synnerligt intrång i skötseln av sitt behållna skogs- eller jordbruk; samt *att* inägojord, odlingsmark eller skogsmark ej heller finge tagas i anspråk, där den erfordrades till tomt eller upp-lagsplats eller till stenbrott, grus-, ler- eller torvtag, utbyggning av vattenfall, fiske eller till annan dylik lägenhet eller ock kunde anses behöfelig för industriell anläggning, som finnes å den fastighet, vartill jorden hörde, eller i dess omedelbara grannskap.

Rätten till avlösning borde icke begränsas till någon viss kortare eller ens längre tidsperiod eller förbindas med föreskrift, att den endast finge göras gällande exempelvis vid arrendetidens utgång. Arrendator borde äga rätt att själv välja den tidpunkt, som för honom

vore i ekonomiskt hänseende eller annorledes lägligast. Såsom vederlag för den arrendatorn i arrendelagen tillerkända rätten till förnyat arrende skulle jordägaren dock äga rätt att påfordra, att avlösning skulle hava ägt rum inom viss tid vid äventyr, att optionsrätten eljest förfölle.

I fråga om *avlösningens rättens organiserande* har kommissionen framhållit, att staten borde uppträda såsom målsman för arrendatorn samt vidtaga alla erforderliga åtgärder för avlösningens utförande, förskottera utgifterna och överlämna det slutliga jordbruket klappat och klart till arrendatorn, vilken sedan i sin ordning borde ersätta kostnaderna till staten genom att övertaga dem i form av ett amorteringslån med långa betalningsterminer och minsta möjliga ränta. Den närmaste ledningen borde uppdragas åt jordkommissioner i varje län. Med dessa borde medverka, där så erfordrades, jordkommittéer i de särskilda socknarna eller kommunalnämnderna för det fall, att jordkommittéer ej inrättats. Jordkommittéerna borde utses av kommunalfullmäktige, eller, där sådana ej funnes, av kommunalstämman. Över det hela borde stå en central ledning.

Angående *förfarandet vid tvångsavlösning* har kommissionen anført: Någon avlösning av ett arrendejordbruk borde icke få äga rum annat än på begäran av vederbörande arrendator. Emellertid kunde det vara lämpligt, att vederbörande jordkommission på förhand sökte göra sig förtrogen med den omfattning, i vilken avlösning inom dess område kunde vara att förvänta enligt lagens föreskrifter. Kommissionen borde därför till sin ledning upprätta en förteckning över samtliga jordbruk, som till äventyrs kunde bli föremål för avlösning. När ansökan från arrendator inkommit till jordkommission, borde denna ofördröjligen upptaga frågan till behandling samt verkställa en förundersökning och på denna grund inleda underhandlingar i första hand om frivillig uppgörelse, för vilka både jordägarens och arrendatorns samtycke erfordrades. Denna förundersökning borde föregås av en sakkunnig besiktning av själva marken, i den mån sådan ansåges nödig. Träffades frivillig uppgörelse skulle jordbrukets område på kommissionens föranstaltande utbrytas genom laga lantmåteriförrättning. Kunde frivillig överenskommelse ej ske, ägde jordkommissionen under förutsättning av arrendatorns bifall vidtaga åtgärder för jordbrukets utbrytande genom tvångsavlösning. Beträffande förfarandet vid denna förrättning borde ensittarlagens huvudlinjer lämpligen kunna bibehållas. I likhet med nämnda lag borde sålunda åt en särskild avlösningnämnd anförtros *dels* avgörandet om expropriation skulle få äga rum, *dels* bestämmandet, huru mycket och vilka slag av mark med tillbehör skulle för det speciella fallet tilläggas jordbruket, *dels* fastställandet av expropriationsersättningen och *dels* utläggandet på marken av de definitiva gränserna. Då åt förrättningen borde tilläggas

verkan av laga lantmäteriförrättning, borde ordföranden i nämnden utgöras av en lantmätare, vilken länsstyrelsen på ansökan av jordkommissionen förordnade för varje särskilt fall. Till ledamöter i avlösningsnämnd borde inom varje kommun av kommunalfullmäktige eller, där sådana ej finnes, kommunalstämman utses tre, högst fem personer för en tid av fyra år. Bland dessa skulle ordföranden, då fråga om avlösning av arrendebbruk väckts, tillkalla de två till förrättningsstället närmast boende. Där någon av parterna så önskade, skulle därjämte i nämnden inträda två ledamöter, av vilka en utsåges av jordägaren och en av arrendatorn eller på dennes uppdrag av jordkommissionen bland de ledamöter i expropriationsnämnder, om vilka stadgas i 23 § andra stycket av allmänna expropriationslagen. Klagan över nämndens värdering av marken skulle ej få äga rum. I övrigt skulle klagan över nämndens beslut äga fullföljas till ägodelningsrätten.

I fråga om *ersättningen för avlöst arrendebbruk* har kommissionen anfört: Löseskillingen borde bestämmas med iedning av taxeringen efter det värde, vartill uti orten jord av ifrågavarande läge och beskaffenhet kunde anses böra skäligen uppskattas. Förhöjning utöver taxeringsvärdet borde endast undantagsvis få äga rum. Härvid borde vidare iakttagas, *att* åbyggnader, som uppförts av den arrendator eller hans hustru, som innehade arrendejordbruket vid tiden för avlösningen, eller av deras förfäder eller eljest av föregående nyttjanderättshavare, vars rätt övergått å sagda arrendator eller hans hustru, utöver vad enligt avtal ålegat dem och för vilka veterligen jordägaren ej lämnat gottgörelse, skulle avstås utan ersättning; samt *att* för nyodlingar eller andra jordförbättringar, som på ett varaktigt sätt förökat fastighetens värde och som utförts eller ersatts av nu nämnda personer, skulle ersättning tillgodoräknas arrendatorn. Hade föranstaltningar vidtagits av jordägaren i uppenbart syfte att undgå eller försvåra jords- eller servitutsrätts avstående, borde dessa givetvis ej föranleda förhöjning av den jordägaren tillkommande ersättningen.

Slutligen har föreslagits, att om mark, som tillhörde bolag eller skogsspekulant, blivit av kronan genom avvitrting eller storskifte donerad till landets uppodling och bebyggande eller av kronan givits till industriens eller bergsbrukets understöd, och jorden ej numera tjänade det avsedda ändamålet, skulle i ersättningen ske ett avdrag av 25 procent.

I fråga om *kostnaderna för avlösningsförrättningen* har kommissionen ansett, att deras läggande helt och hållet på staten vore varken rättvist eller ändamålsenligt. Om jordägaren utan fog bestritt avlösningen eller gjort ogrundade invändningar mot expropriationens omfattning, borde han jämlikt grunderna i 21 kap. rättegångsbalken kunna åläggas att vidkännas de av dylika invändningar föranledda särskilda kostnader.

Beträffande frågan, huruvida och intill vilken tidpunkt sökande, på vilkens begäran förfarande för avlösning av jordbruk inletts, ägde *frånga sin ansökan*, har kommissionen förklarat sig ej vara i tillfälle att därom avgiva ett definitivt förslag. Såsom en allmän regel torde dock kunna uttalas, att när ett avlösning förfarande framskridit avsevärt samt för anlett en del föranstaltningar med åtföljande utgifter, borde avlösningen fortgå på det ena eller andra sättet.

Kommissionen har ansett, att några särskilda föreskrifter rörande *formen för jordbrukets slutliga överlåtelse* till vederbörande arrendator icke behövde stadgas i denna lag. Det vore tillfyllest med ett uttalande, att jordbruk, som avlösts, bleve statens egendom samt därefter i regel omedelbart överlättes av staten i den ordning, som för överlåtelse av kronojord vore särskilt stadgat. Företrädesrätt till upplåtelse av frilöst arrendejordbruk borde, såsom redan nämnts, tillkomma arrendatorn eller därest han avlidit, hans hustru, bröstarvingar eller adoptivbarn. Garanti borde i någon form givas för att genom statens medverkan avlost jordbruk fortfarande upprätthölls och att jorden ej sedan utan tillstånd avyttrades till andra ändamål. Detta hade varit avsikten med den s. k. trygga besittningsrätten. Om upplåtelsen åter tilläventyrs skedde med äganderätt, måste ändamålet med avlösningen på andra vägar upprätthållas.

Kommissionen har vidare framhållit, att bestämmelser borde genomföras, som för mellersta och södra delarna av riket, likaväl som redan skett för Norrland, förekomme sådana enskilda utbrytningar, som åsidosatte lagstiftningens avsikter. Detta kunde ske genom bestämmelser i förevarande lag eller genom norrländska ägostyckningslagens utsträckning till hela riket eller medelst nödiga föreskrifter därom i den allmänna lagstiftningen för skiftesväsendet.

Slutligen borde någon utväg givas att kunna även vid frivillig uppgörelse befria utbrutet jordbruk från de i huvudfastigheten beviljade in-teckningar.

*Reservationer
inom jord-
kommissionen.*

Jordkommissionens principuttalande har omfattats av herrar Lindhagen, Ingeström, Johansson i Uppmälby och Pettersson i Hällbacken. Emellertid har flertalet av dem uttalat skiljaktighet på en eller flera punkter.

Herr *Lindhagen* har framlagt ett särskilt utkast till lag om avlösning av osjälvständiga jordbruk samt förbättring av ofullständiga jordbruk. Detta företer i flera viktiga avseenden olikheter mot principuttalandet. Han har sålunda beträffande lagens omfattning ansett, att arrendejordbruk å huvudgård, tillhörig bolag, ekonomisk förening eller skogsspekulant, borde kunna avstås oavsett jordbrukets storlek, att arrendejordbruk å kameralt självständig fastighet, lydande under huvudgård, skulle, oavsett vem som vore ägare till fastigheterna, kunna avstås, därest jordbrukets odlade jord ej överstege 25 hektar, att arrendebudet å torp eller annan kameralt osjälvständig jordbrukslägenhet skulle, oavsett vem som vore

ägare till huvudfastigheten, kunna avstås, därest jordbrukets odlade jord ej överstege 25 hektar samt jordbruket omfattade odlad jord jämte ängs- eller hagmark till en vidd av minst 2 hektar, ävensom *att* under vissa betingelser jämväl bolag eller skogsspekulanter tillhöriga jordbruk, som visserligen icke vore upplåtna på arrende, men ändock hade enahanda karaktär, skulle kunna avstås. Vidare har denne reservant ansett, *att* stöds- skogsområde också skulle kunna utbrytas, *att* Konungen skulle berättigas att i mån av behov och efter olika orters förhållanden meddela särskilda föreskrifter rörande omfattningen av marktilldelningen, *att* jordkommis- sionen skulle äga taga initiativ till avlösning, *att* avlösningsnämnden skulle inskränkas till att utgöras av tre personer med iakttagande särskilt, att länsstyrelsen och parterna ej skulle erhålla något inflytande på näm- dens sammansättning, *att* frågan, huruvida tvångsavlösning finge äga rum, samt omfattningen av det, som skulle utbrytas, skulle i anslutning till allmänna expropriationslagen direkt eller i sista hand förbehållas den lagstiftande makten eller regeringen och icke domstolarna, samt *att* sär- skilda värderingsgrunder vid tvångsavlösning skulle tillämpas beträf- fande odlingsbar mark och växande skog m. m.

Herr *Ingeström* har anmält skiljaktig mening i fråga om nedsättning i ersättningsbeloppet vid tvångsavlösning av jord, som vore att hänföra till viss donationsjord från kronan.

Herr *Pettersson* har instämt med herr Lindhagen därutinnan att frågan huruvida tvångsavlösning finge äga rum samt omfattningen av det, som skulle utbrytas, borde i anslutning till allmänna expropriationslagen di- rekt eller i sista hand förbehållas den lagstiftande makten eller regeringen och icke domstolarna.

Herrar *Ehrenborg* och *Jansson* i Edsbäcken hava för sin del framlagt ett särskilt utkast till lag om rätt i vissa fall för arrendator att inlösa på arrende innehaft område. I sin motivering till detta hava de anført: Att angiva förutsättningarna för en friköpningsrätt vore synnerligen vansk- ligt. Vanskligheterna vore så mycket större som den för jordkommissio- nen tillgängliga utredningen ej gäve tillfälle till bedömande av åtskilliga frågor, som borde inverka på friköpningsrätten. För friköpningsrätt borde sålunda fordras, bland annat *att* arrendebruket varit på ett stadig- varande sätt upplåtet på arrende, *att* det under rätt avsevärd tid inne- hafts av den nuvarande innehavaren eller hans närmaste anhöriga samt *att* genom detsammes avlösande ej avsevärd skada komme att tillskyndas jordägaren. Friköpningsrätt borde tillkomma de arrendatorer, för vilkas arrenden den av reservanterna föreslagna lagen angående vissa jordbruks- arrenden och de av reservanterna förordade särskilda stadgandena i den allmänna nyttjanderättslagen skulle gälla. Det syntes uppenbart, att arrendatorn borde erhålla äganderätt till friköpt område. Han borde själv vidkännas kostnaderna för friköpningen, varvid han dock borde erhålla ett verksamt understöd vid själva friköpningens genomförande,

lämpligast genom de jordkommissioner, som borde inrättas i länen, ävensom, i den mån tillgång därtill finnes, låneunderstöd av egnahemsmedel.

I enlighet med de grunder, som sålunda angivits, har i utkastet föreslagits, att därest ett för idkande av jordbruk på arrende upplåtet område omfattade odlad jord till en ytvidd av högst tjugufem hektar och däri inginge inrösningsjord till en vidd av minst fyra hektar eller ock odlad jord till en vidd av minst två hektar samt området vid arrendeaftalets ingående ägdes av bolag eller förening för ekonomisk verksamhet eller, där annan var ägare därtill, utgjordes av torp eller annan under huvudgård lydande lägenhet, hemman eller hemmansdel, skulle arrendatorn vara berättigad att tillösa sig området under förutsättning att området den 1 januari 1924 under mer än trettio år i följd innehafts av annan än jordägaren samt därav under mer än femton år av arrendatorn eller arrendatorns maka eller enderas skyldemän i rätt upp- eller nedstigande led eller adoptant eller adoptivbarn.

Att tiderna ej skulle löpa efter den 1 januari 1924, stode — framhöllo reservanterna — i samband därmed att efter nämnda dag slutet arrendeaftal ej ovillkorligen skulle grunda friköpningsrätt. En motsatt princip skulle i allt för hög grad göra jordägarna obenägna för förnyade upplåtelser. Det torde jämväl vara en stor fördel, att frågan huruvida friköpning skulle göras gällande eller ej, bleve avgjord under den vid lagens ikraftträdande löpande arrendeperioden. För att arrendatorn ej allt för snart efter lagstiftningens genomförande skulle nödgas, om han ville friköpa, hava hela löseskillingen disponibel, vilket ofta, om den återstående arrendetiden vore kort, skulle för honom medföra svårigheter, hade i utkastet tidpunkten för löseskillingens nedsättande framflyttats till en dag, belägen någon tid efter lagens ikraftträdande och förslagsvis satt till den 14 mars 1927. Arrendatorns rätt att friköpa hade däremot ej inskränkts till att endast kunna göras gällande vid arrendetidens utgång.

Enligt utkastet skulle lösningsrätt ej äga rum, därest nyttjanderätten vore förverkad eller därest områdets avlösande skulle medföra avsevärd olägenhet för huvudfastigheten eller därmed sambrokad, jordägaren tillhörig fastighet såsom att, där arrendatorn hade skyldighet att utgöra dagsverken, nämnda fastigheters jordbruk genom skyldighetens bortfallande skulle tillskyndas avsevärt men.

Lösningsrätten skulle enligt dessa reservanternas mening omfatta den jord, som arrendatorn haft åt sig upplåten på arrende. Därtill kunde läggas odlingsmark, som lämpligen kunde uppodlas och brukas till det förut å området drivna jordbruket. Befunnes det enligt ortsförhållandena nödigt för det jordbruk, som skulle avlösas, skulle av huvudfastigheten jämväl avstås skogsmark för tillgodoseende av jordbrukets behov av bränsle och annat husbehovsvirke ävensom särskild mulbetesmark, i den mån tillgång till bete för de kreatur, som beräknades kunna komma att vinterfödas å jordbruket, ej finnes å annan mark.

Förfarandet har i utkastet anordnats i huvudsak i överensstämmelse med ensittarlagen. På grund av den grannliga beskaffenheten av många frågor, som kunde uppkomma till avgörande vid en förrättning av förevarande art, har det ej ansetts tillrädligt, att varje lantmätare skulle utan vidare vara behörig såsom förrättningsman, utan har det ansetts lämpligt, att Konungen meddelade en eller flera lantmätare inom varje län dylik befogenhet. Godemännen borde av parterna utväljas bland dem, som vore valbara till ledamöter i expropriationsnämnder inom länet.

Beträffande grunderna för värderingen har i utkastet hänvisats till expropriationslagen. Därvid skulle dock iakttagas, att vid uppskattning av områdets värde ej skulle medräknas förbättring, vilken marken vunnit genom arbete, eller kostnad, som arrendatorn eller föregående nyttjanderättshavare, vars rätt övergått å denne, nedlagt å marken utöver vad honom ålegat enligt vad vid upplåtelsen avtalats eller uppenbarligen varit förutsatt.

Herrar *Olsson* i Kullenbergstorp och *Wohlén* hava avgivit ett särskilt principutlåtande, däri de bland annat anfört: Till en början ville de framhålla, att redan de reformer, som reservanterna förordat i den gällande allmänna nyttjanderättslagen, givetvis skulle bättre än nu trygga stora grupper av nyttjanderättshavare mot den med den allmänna arrendelagen förenade osäkerheten och att alltså, om dessa förslag komme till utförande, åtskilligt redan vore vunnet i det syfte, som med reformarbetet på detta område avsåges. I anslutning härtill hölle reservanterna före, att dessa förändringar i den allmänna nyttjanderättslagen först borde utarbetas samt föreläggas statsmakterna och av dem antagas, innan man ginge ännu ett steg längre och toge spörsmålet om friköpningslagstiftningen under detaljerad omprövning. Att genomföra en friköpningslagstiftning, redan innan man uppnått erforderliga förbättringar i den allmänna nyttjanderättslagen, syntes icke stå i god överensstämmelse med den lämpliga ordningsföljden vid det jordreformatoriska arbetet och skulle jämväl medföra vissa egendomliga följder. Då friköpningslagens bestämmelser borde anpassas efter ensittarlagen, torde kunna ifrågasättas, att låta friköpningsrätt inträda allenast vid utgången av den arrendeperiod, som löpte, då friköpningslagen trädde i kraft. Skulle då för bolagsarrendatorer i mellersta och södra delarna av riket någon längre minimiarrendetid icke vara föreskriven, utan arrendena vara slutna på ofta endast några få eller t. o. m. ett enda år, bleve arrendatorerna ifråga i stor omfattning ställda inför valet att redan kort efter friköpningslagens ikraftträdande bestämma sig för att göra anspråk på friköpningsrätt. Under en ekonomisk depressionsperiod som den nuvarande med försvagad ekonomisk ställning hos arrendatorerna kunde förutses, att många, ja kanske de flesta av dessa icke vore i stånd att, efter beviljad friköpningsrätt, börja att förränta och amortera lösesummorna, och hela »friköpningsverket» skulle kunna komma att äventyras. Ändamålsenligast syntes vara, att låta friköpningsrätt

därför inträda vid utgången av den arrendetid, som löpte, då friköpningslagen trädde i kraft, men dessförinnan hava genom införandet av en arrendelagstiftning för bolagsarrendatorer även i mellersta och södra delarna av landet i huvudsaklig överensstämmelse med den norrländska arrendelagen och alltså med viss längre minimiarrendetid förebyggt möjligheten, att arrendatorerna i dessa delar av landet ställdes inför valet av friköpning eller fortsatt arrende redan efter kort tid och möjligen under mindre gynnsamma konjunkturen på jordbrukets område. En sådan anordning kunde visserligen icke förordas med avseende å arrendatorer under enskilda gods, men detta förhållande spelade så till vida en mindre roll, som friköpningsrätten för arrendatorer av jord, tillhörig enskilda personer, som icke vore s. k. skogsspekulanter, redan av helt andra skäl måste vida starkare begränsas än friköpningsrätten för arrendatorer av jord, tillhörig bolag, ekonomiska föreningar och skogsspekulanter. Såsom allmänna grundsatser för en blivande friköpningslag ville reservanterna framhålla, att friköpningsrätten borde, såsom redan antytts, till huvudsaklig del gälla nyttjanderättshavare å jord, tillhörig aktiebolag, förening för ekonomisk verksamhet samt enskild person, vilken uppenbarligen besitte fastigheten huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen och icke vore mantalsskriven å fastigheten eller å fastighet, som vore i sambruk med densamma. Det kunde emellertid icke förordas, att alla arrendatorer av sådan jord skulle komma i åtnjutande av en friköpningslags förmåner. Nyttjanderättshavare, vilka icke inbegreps i den särskilda arrendelagstiftningen för arrendatorer på bolagsjord, kunde givetvis än mindre tillerkännas någon friköpningsrätt. Bland alla de nyttjanderättshavare, som komme att tryggas i sin ställning genom arrendelagstiftningen, funnes säkerligen ett visst antal, vilkas fastigheter vore så belägna med hänsyn till bolagens mera sammanhängande och viktigare skogskomplex, att de måste åtnöjas med den särskilda arrendelagstiftningen och icke heller kunde tilldelas friköpningsrätt. Vid friköpningslagstiftningens utformning måste nämligen stor hänsyn tagas till att den bestående jordfördelningen icke skadades till allvarligt men för skogsdriftens rationella bedrivande. Slutligen måste de skogsbesittande bolagen jämväl tillerkännas rätt att behålla ett lämpligt antal på lämpliga platser belägna arrendeställen för sina skogsförvaltare och andra nödiga tjänstemän. Med avseende å nyttjanderättshavare å enskild jord måste friköpningslagstiftningen än starkare begränsas. Lagstiftningen kunde endast komma ifråga med avseende å utgårdar, strögods samt andra från huvudegendomarna mera avskilt liggande arrendegårdar och förutvarande torp, vilkas ekonomiska sammanhang med huvudgårdarna praktiskt taget upphört vid tidpunkten för friköpningslagstiftningens ikraftträdande. Arrendegårdar och torp, varifrån arbetsprestationer utgjordes till huvudgården, kunde i anslutning till denna uppfattning icke komma ifråga för friköpning. Ej heller kunde friköpningsrätt utsträckas till så-

dana nyttjanderättsområden, vilka hade ett sådant läge på marken, att deras fränskiljande från huvudegendomen skulle medföra olägenhet eller intrång för dennas jordbruk eller skogsbruk. Såväl då fråga vore om nyttjanderättshavare under bolag, ekonomiska föreningar och skogsspekulanter som då det gällde nyttjanderättshavare å enskild jord borde som princip uppställas, att friköpningsrätt skulle medgivas, endast för såvitt vederbörande nyttjanderättshavare antingen själv brukat fastigheten under en viss, väl avvägd minimitid eller ock övertagit fastigheten från närskyllda i rätt uppåtstigande led eller syskon eller syskons avkomling, och fastigheten sålunda varit under en viss sådan minimitid arrenderad och brukad av samma släkt. En viktig principfråga vore frågan om det värde, efter vilket lösen skulle utgå. Efter övertägande av de motsatta synpunkter, som här framställde sig, hade reservanterna kommit till den uppfattningen, att fastigheterna ifråga borde kunna avlösas efter samma grunder som vid hypoteksföreningarnas nuvarande värderingar, då fråga vore om sökt hypotekslån. Givetvis borde de friköpta områdena överföras till arrendatorerna med äganderätt. Vidare ville reservanterna erinra, att lagstiftningen borde hava en viss begränsad giltighetstid, d. v. s. friköpning skulle endast kunna äga rum vid tidpunkterna för utlöpande arrendeperioder under en viss, till sin längd fixerad tidrymd från friköpningslagens ikraftträdande. Reservanterna hade tänkt sig denna tidrymd kunna komma att bestämmas till två eller högst tre årtionden. Slutligen borde betonas, att bestämmandet av de nyttjanderättsområden, vilka skulle kunna friköpas, icke kunde överlämnas åt mer eller mindre lösligt sammansatta samt för jordbruksförhållanden och skogsindustriella synpunkter främmande kommissioner eller därmed närsläktade organ. Därest den s. k. jordstyckningskommissionens förslag till länsägodelningsrätter i oförändrad form eller med acceptabla modifikationer framdeles skulle komma att förverkligas, syntes dessa länsägodelningsrätter lämpligast även för den uppgift, varom nu vore fråga. Blevde sådana ägodelningsrätter icke inrättade, så måste avlösningsnämnderna sammansättas efter liknande grundsatser som förenämnda länsägodelningsrätter. Självfallet vore, att de ifrågavarande nämndernas beslut borde kunna överklagas hos vederbörande underrätt samt att klagorätt borde medgivas till högre domstolsinstanser upp till högsta domstolen, även med avseende å de värderingar, som skulle ligga till grund för avlösningssummornas fastställande.

Över jordkommissionens betänkande hava yttranden avgivits av samtliga länsstyrelser utom länsstyrelsen i Blekinge län ävensom lantbruksstyrelsen. Länsstyrelserna i Södermanlands, Östergötlands, Gotlands Västmanlands, Gävleborgs och Jämtlands län hava därvid fogat infordrade yttranden från respektive läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott samt länsstyrelsen i Jönköpings län åberopat yttranden från dels

*Yttranden
över jordkom-
missionens
förslag.*

landstinget, dels ock hushållningssällskapets förvaltningsutskott inom länet.

Av dessa myndigheter har endast *länsstyrelsen i Skaraborgs län* förklarar sig icke hava något att erinra mot principuttalandet. Övriga myndigheter hava ställt sig avvisande däremot.

Flera myndigheter hava därvid framhållit, att enligt deras förmenande ej förefunnes något behov av en friköpningslag. Sälunda har anförts av:

hushållningssällskapets förvaltningsutskott i Södermanlands län, med vilket *länsstyrelsen* instämt: »Utskottet vill kraftigt betona vikten och värdet för vårt land av att äga en talrik, besutten bondeklass, och vill också principiellt uttala, att ett överförande av arrendegårdar till självägande torde innebära vissa både sociala och ekonomiska fördelar. Vid ett dylikt överförande bör tillses, att de nya självständiga jordbruken erhålla lämpliga gränser, men det är även av vikt att tillse, att de huvudgårdar, varifrån avlösning sker, ej genom utbrytning få sina ägofigurer på ett för jordbruket eller skogsdriften skadligt sätt sönderstyckade, med andra ord, att fastigheternas arrondering såväl i ena som i andra fallet tillgodoses. Även bör erinras om det av utskottet tidigare påpekade strävandet att upprätta skogsarbetareboställen, vilkas fränskiljande givetvis skulle bli till förfång för skogsdriften. De arrendegårdar, som i första hand skulle ifrågakomma, vore alltså strögods eller sådana gårdar och torp, som ligga mera avskilt och ej äga ekonomiskt samband med huvudgårdarna. Kravet på en mera allmän avlösning av arrendejordbruk torde i hög grad hava betingats av de i vissa landsdelar mycket stora förvärv av bondehemman, som skett från bolags och skogsspekulanter sida, och vilka hemmans återgång till självägande vore ur många synpunkter eftersträvansvärd. För Södermanlands läns vidkommande torde dylika bolagsförvärv hava ägt rum i mindre omfattning än i vissa andra län, åtminstone hava ej förekommit sådana betydande förvärv av sammanhängande komplex som t. ex. i Norrland, Dalarne och Värmland. De två största trävarubolag, som hava sin verksamhet inom länet, hava väl tid efter annan gjort stora egendomsköp, men har detta i regel skett för tillgodogörande av sparade skogstillgångar, medan de större och mindre jordbruksgårdarna pläгат fränskiljas och försäljas, och har på detta sätt ett ganska stort antal arrendatorer förvärvat sina gårdar under de sista årtiondena. Förhållandena i vissa andra landsdelar torde hava gestaltat sig helt annorlunda och kunna måhända föranleda särskilda ingripanden från det allmännas sida, åtgärder, som dock utskottet ej anser sig kunna nu uttala sig om. Av större enskilda egendomar har ett flertal blivit försållda jämväl till enskilda personer och styckade, så t. ex. hava av de 29 fideikommissegendomar, som 1910 funnos inom länet, 8 blivit försållda under tiden 1910—23 och till stor del styckats och uppdelats. Utskottet har med det anförda velat påpeka, att redan nu pågår styckning av större egendomar med försäljning av arrendegårdar i ganska stor utsträckning inom länet. Om nu en forcering härav är önskvärd, så synes det utskottet, att denna bör inriktas på åstadkommande av försäljningar på frivillighetens väg, och med kändedom om de många affärer, som ägt och alltjämt äga rum, så förmenar utskottet, att dessa skulle bli än talrikare, om köpens finansiering på ett eller annat sätt underlättades. Vanliga egnahemslån kunna endast i begränsad utsträckning lämnas för friköpning av arrendegårdar,

men inrättande av särskilda laneformer härför skulle sannolikt betydligt stimulera dylika försäljningar. Jordkommissionen har knappast berört denna fråga, utan endast anfört, att avlösningen borde ordnas genom statens försorg. Innan mera ingripande lagstiftningsåtgärder ifrågasätas, anser utskottet det därför vara angeläget, att åtgärder vidtagas för att underlätta och stödja på *frivillighetens väg* avvägbragta friköpningar av arrendegårdar. Till sist vill utskottet erinra om de samband denna fråga äger med frågan om en särskild social arrendelag. Om bestämmelser stadgas om lång arrendetid m. m. i syfte att trygga och förbättra arrendatorernas ställning, så kunna åtminstone till en del de skäl bortfalla, som tala för en avlösning, ja, det kan till och med inträffa, att arrendatorerna själva bliva mindre benägna till friköpning. Frågan om friköpning får ej hindra förbättrande av gällande arrendebestämmelser, men utskottet har velat framhålla, att båda frågorna böra övervägas och lösas med aktgivande på deras nära inbördes sammanhang;»

länsstyrelsen i Kristianstads län: »Förutsättningarna för anskaffande tvångsvis av nya jordbruk föreligga icke i dessa trakter, där några svårigheter icke för närvarande förefinnas att till jämförelsevis billigt pris överkomma jord. Någon mera allmän önskan att förskaffa sig nya jordbruk, vilken icke kan i förenämnda ordning tillfredsställas, har icke förspotts. På dessa grunder anser länsstyrelsen det föreslagna förfarandet, varigenom en jordägare skulle kunna tvingas att till ett pris, avsevärt understigande vad han vid fri försäljning skulle kunna betinga sig, avstå en sin fastighet, icke vara av förhållandena i dessa trakter betingat och fördenskull såsom innebärande ett kännbart intrång i den enskilda äganderätten icke kunna försvaras;»

länsstyrelsen i Örebro län: »Någon brist på till jordbruk redan använda eller därtill lämpliga fastigheter föreligger ingalunda. Under nuvarande bekymmersamma tider för lantbruksnäringen finnes säkerligen inom alla delar av riket ett betydande antal gods- och hemmansägare, som intet högre önska, än att till måttligt pris kunna avyttra sina gårdar för att ägna sig åt annat arbete. För dem, som önska förvärva jord, saknas således icke tillgång på sådan. Men vad som däremot ofta felas dem, är tillgång på kapital till inköp av fastighet och nödiga inventarier. Genom statens avsedda ingripande i form av tvångsavlösning blir jorden givetvis icke billigare, utan av all tidigare erfarenhet att döma dyrare, helst enligt kommissionens förslag vid statens saluhållande av jorden skulle till lösenbeloppet läggas jämväl kostnaden för förfarandet. Kommissionen har ock måst förutsätta, att staten skulle i stor utsträckning tillhandahålla de blivande köparna lån till såväl lösen av jorden som inköp av inventarier. Men det synes då vida enklare och naturligare, att statens understödjande verksamhet för skapandet av nya självständiga jordbruk liksom hittills anknutes till egnahemsrörelsen, vilken otvivelaktigt förtjänar att understödjas så långt sådant ur statsfinansiell synpunkt tillåtes;»

länsstyrelsen i Västerbottens län: »Åtminstone för närvarande är jordfrågans lösning i länet att söka mera efter de linjer, som äro att finna i de nuvarande bestämmelserna om den av staten understödda egnahems-lånerörelsen som ock i de förslag till kolonisation i Norrland, varom särskild utredning föreligger. Enligt vad länsstyrelsen har sig bekant äro för närvarande rätt omfattande åtgärder vidtagna för att låta nuvarande arrendatorer (under de norrländska trävarubolagen) friköpa inägojord jämte den husbehovsskog, som skall enligt gällande ägostyck-

ningslag därmed följa. Med hänsyn till vad sålunda anförts, kunna de av kommissionen föreslagna lagstiftningsåtgärder och därav följande författningar icke för närvarande vara för länets vidkommande av särskilt behov påkallade;»

länsstyrelsen i Norrbottens län: »De jordägare, som här i länet skulle beröras av ifrågavarande lagstiftning, utgöras till allra huvudsakligaste delen av de stora trävarubolagen. Dessa hava, möjligen på grund av det tvång, som den så kallade uppsiktslagen och norrländska arrendelagen innebära, visat stor benägenhet för att till sina åboar och arrendatorer jämte andra enskilda för i allmänhet billigt pris avyttra ägostyckningslotter, tillkomna i enlighet med norrländska ägostyckningslagens bestämmelser. Att likväl ännu ett stort antal åbyggnader, odlad jord och odlingsmark å bolagshemmanen återstå oavyttrade är icke beroende på bolagen utan därpå, att en del åboar och arrendatorer, ofta de mindre driftiga, anse sig hava det bättre, mindre mödosamt och tillika sitta säkrare som åboar och arrendatorer än som självägare. En lagstiftning i det syfte, som här är fråga om, synes sålunda näppeligen vara av behovet påkallad för detta län. Slutligen vill länsstyrelsen framhålla, att det vill synas som om en lagstiftning i nu förevarande syfte bör tillgripas endast i den mån de förefintliga missförhållandena ej kunna avhjälpas genom en utsträckt tillämpning av lagar av det huvudsakliga innehåll, som nu äro särskilt gällande för Norrland och därmed jämställda landsdelar;»

lantbruksstyrelsen: »Överförandet av ett allt större antal smärre arrendejordbruk till självägande jordbruk måste i regel betraktas såsom en ur samhällelig synpunkt gynnsam och önskvärd utveckling. Ej sällan lärer på denna väg den så kallade egnahemsfrågan, i den mån den avser bildande av självständiga jordbruksfastigheter, lättare och på ett mera ändamålsenligt sätt föras mot sin lösning än genom styckande och bebyggande av större, med för sin dittillsvarande storlek avpassade åbyggnader försedda egendomar. Erfarenheten har också givit vid handen, att en naturlig frigörelseprocess fortgått och alltjämt i stor utsträckning fortgår, varigenom torpställen och mindre arrendejordbruk överföras till självständiga jordbruksenheter. Detta har hittills skett frivilligt och under vedertagna former. Har i enskilda fall vid det nya jordbrukets fränskiljande något åsidosatts, som skäligen bort iakttagas för att i alla hänseenden åt detsamma skänka de bästa möjliga förutsättningar för jordbruksdriftens framgångsrika bedrivande, så lärer väl detta förhållande knappast påkalla en särskild lagstiftning av mera genomgripande och omfattande natur. Skulle några bestämmelser i förevarande avseende anses önskvärda utöver redan befintliga, torde dessa eventuellt kunna införas i gällande lagar om fastighets delning.

Nu är det visserligen sant, att en avlösning till staten av mindre jordbruk icke med nödvändighet kräver, att den avlösta fastigheten också skall övergå i förutvarande arrendators ägo. Fastigheten kan givetvis när omständigheterna därtill föranleda, kvarbliva i statens hand och åter utarrenderas. Fördelen med förfarandet under dessa förhållanden skulle väl då närmast vara, att arrendatorn därigenom kunde tillförsäkras vissa för jordbrukets bedrivande värdefulla förmåner, exempelvis med hänsyn till odlings- och betesmark, skogsfång m. m. Med lämpliga ändringar i den allmänna arrendelagen lära emellertid skäligen krav i dessa och liknande hänseenden kunna bliva tillgodosedda.

Även om lantbruksstyrelsen sålunda håller före, att med i långt mindre

grad störande åtgärder än en självständig avlösningslag det redan pågående frivilliga frigörandet av mindre jordbruk kan ytterligare underlättas och befrämjas och att ett sådant mera mjukt och smidigt tillvägagångssätt först bör prövas, innan hardare medel tillgripas, så är det dock å andra sidan givetvis icke uteslutet, att förhållandena här kunna komma att gestalta sig så, att en lag om avlösningslag av osjälvständiga jordbruk kan befinnas ofrånkomlig. Särskilt läser detta kunna bli förhållandet, därest utvecklingen inom ifrågakommande område skulle gå i den riktning, att den naturliga och legitima efterfrågan å mindre jordbruk skulle taga sådan omfattning, att densamma ej kunde bli på vanligt sätt tillfredsställd. En sådan situation är, om ock givetvis tänkbar, dock knappast att räkna med inom den närmaste framtiden. Huru önskligt det än vore, att en allt större del av landets jordbrukskunniga befolkning bleve under möjligast självständiga former verkligt besutten, så måste man dock tyvärr räkna därmed, att, så fort industrien åter kan drivas i full utsträckning, densamma åter skall draga till sig en betydande del av de befolkningslager, ur vilka annars just innehavarna av de nya självständiga jordbruken skulle rekryteras.

Lantbruksstyrelsen håller sålunda före, att i stort sett några mera genomgripande åtgärder för tillhandahållande i en utsträckning, motsvarande den legitima efterfrågan av mindre jordbruk, för närvarande knappast äro å behovet påkallade. Förhållandet läser väl tvärtom vara det, att ett mycket stort antal torplägenheter och mindre arrendeställen under bruk och herrgårdar äro till salu, om blott ett i förhållande till det verkliga värdet något så när rimligt pris kan erhållas vid försäljningen.

Detta vad angår säkerställandet av tillgång på jordbruksjord av förevarande beskaffenhet. Det föreslagna avlösningsförfarandet har emellertid givetvis även en annan uppgift, den nämligen att bereda en snar möjlighet för de ännu tämligen talrika mindre arrendatorerna av olika typer att övergå till den självägande jordbrukarklassen. En sådan övergång är, om den sker på ett lugnt, försiktigt och rationellt sätt och utan åsidosättande av någons berättigade intressen, givetvis ur samhällelig synpunkt önskelig. Särskilt är ju detta förhållandet, då jordbruket ifråga under lång tid, måhända generationer, innehafts på arrende av samma släkt. När så är fallet, synes ju rättsmedvetandet kräva, att den förbättring, som fastigheten undergått och som med säkerhet kan styrkas hava sin grund i arrendatorernas åtgöranden, ej utan vidare kommer ägaren utan arrendatorn till godo efter rimliga grunder. Genom en lämplig ändring i arrendelagen lära emellertid skäligen krav härutinnan kunna bli tillgodosedda, vadan man ej av detta skäl nödgas tillgripa en avlösningslag. Särskilt gäller detta i fråga om arrende av jord, som tillhör annan än bolag eller förening för ekonomisk verksamhet. I detta sammanhang bör man ej heller förbise eller glömma, att arrendeförhållandet i fall, varom nyss nämndes, ej sällan, kanske i regel, tillförsäkrar arrendatorn ett stundom betydelsefullt stöd från jordägarens sida — ekonomiskt eller i annan form — och att säkerligen mången arrendator i själva verket har en ekonomiskt fördelaktigare och lugnare tillvaro i denna sin egenskap, än han skulle åtnjuta, därest han vore sin egen. Och med hänsyn härtill ligger det givetvis en viss fara i att genom särskilda föranstaltningar så att säga locka jordbrukare i arrendatorsställning att giva efter för den nog så förklarliga och naturliga önskan att bli sin egen och därmed påtaga sig större risker, än han måhända förmår bära.

Häremot kan erinras, att staten vid avlösningen beräknas skola så ordna den ekonomiska sidan, att riskerna för den nya självägande jordbrukaren bliva de minsta möjliga. Det synes dock ej uteslutet, att statens bistånd borde kunna lämnas i ej mindre utsträckning även vid uppkomst av självständiga jordbruk på andra mera naturliga vägar än avlösningsvägen. Och då bortföle detta skäl för anlitaudet av den senare vägen.

I fråga om arrenden under bolag och föreningar för ekonomisk verksamhet ligger saken dock enligt lantbruksstyrelsens förmenande något annorlunda till. Erfarenheten, ej minst från senare tid, har givit vid handen, att här en del missförhållanden torde förefinnas, vilkas botande måhända kräver statens mellankomst. Om också även härvidlag mycket torde vara att vinna genom lämplig ändring av gällande arrendelag, så håller lantbruksstyrelsen — utan att nu vilja taga slutgiltig ställning till denna fråga — dock före, att en närmare förutsättningslös utredning av denna fråga kan komma att giva vid handen, att det allmäns ej mindre än ifrågavarande arrendatorsklass väl kräver, att staten på ett eller annat sätt medverkar till sådana arrendejordbruks frigörande.»

Av flera myndigheter har erinrats, att den ifrågasatta lagstiftningen skulle innebära ett alltför starkt ingrepp i äganderätten och medföra befärliga konsekvenser av olika slag. Sålunda har anförts av bland andra:

länsstyrelsen i Kristianstads län: »Beträffande förslaget huvudgrunder torde länsstyrelsen få framhålla, att genom den föreslagna tvångsavlösningen huvudfastigheten kan komma att berövas arbetskrafter, som måste anses nödvändiga för jordbrukets ekonomiska bedrivande, att jordägaren kan åläggas att utom den arrenderade fastigheten avstå jord även utom dennas gränser till odling, skogsfång och bete, att de föreslagna villkoren för avlösningens genomförande, innebärande att staten skall utan några kostnader för vederbörande arrendator ombesörja avlösningens utförande och därefter på de mest förmånliga villkor överlämna 'det slutliga jordbruket klappat och klart' till arrendatorn, icke äro ägnade att giva någon garanti för, att den, till vars förmån åtgärden vidtages, verkligen har sådan håg och intresse för jordbruket, att det kan förutsättas, att jordbruket kommer att skötas med den omsorg, som bör motsvara statens uppförringar, att åtgärderna givetvis komma att draga med sig oerhörda kostnader för statsverket, att den föreslagna formen för avlösningens myndigheternas sammansättning icke synes innebära tillräcklig garanti mot att avlösningsförfarandet blir fritt från politiska sidoinflytelser, samt slutligen att inteckningshavares rätt till betalning ur fastigheten och annan därmed gemensamt inteknad fastighet icke synes hava vederbörigen tillgodosetts»;

länsstyrelsen i Älvsborgs län: »Enligt majoritetens förslag skall torparen ha rätt att friköpa sitt torp. Detta betyder, att jordägaren skall tvångsvis berövas ej blott sin jord, utan även en arbetarbostad, varmed följer tvänget att bygga en ny sådan. Beträffande den lösen, som skall erläggas för torpet, föreslås, att värdering av jord och åbyggnader ej får ske var för sig, utan skall vid lösenbeloppets bestämmande taxeringsvärdet följas — ett värde som för övrigt ej finnes, då torp under huvudgård ej självständigt taxeras, varför ock i herr Lindhagens utkast till lag hänvisning sker till huvudfastighetens taxeringsvärde. Med kännedom, dels om bebyggda lägenhetens saluvärde, dels om nuvarande byggnadskost-

nader, kan man vara förvissad om, att den jordägare kan skatta sig lycklig, som för lösensumman kan bygga den nya bostaden. Den industriens arbetsgivare, som tillhandagar sina arbetare med bostäder i enfamiljsbus, torde anses ganska väl sörja för sina arbetare i bostadsväg. Ingen har ännu föreslagit, att i en sådan bostad inflyttad arbetare skulle erhålla rätt att expropriera densamma. Detta är emellertid vad jordkommissionen nu föreslar, då det gäller jordbrukets arbetsgivare. Motiven härför skulle vara, dels önskvärdheten av att öka antalet självägande jordbrukare i landet, dels torparnas önskan att komma ifrån dagsverksskyldigheten till penningarreande i första instans och sedan till äganderätt. Ingen kan förtänka någon jordbrukande man, att han strävar till självständighet — tvärt om — och den entusiasm för äganderätt, som nu yppar sig på håll, där man tidigare ej varit van att finna den, är enbart glädjande. Men frågan om dagsverksskyldighetens bibehållande eller ej må bli en fråga mellan jordägaren och torparen. Lagstiftningen har ingen anledning att förbjuda en arbetsform, som, ehuru den ingalunda är idealisk, dock främst ur sociala synpunkter äger bestämda företräden framför den, av vilken den kommer att ersättas. Bibehållandet av torpsystemet möter dessutom utan lagstiftningens ingripande svårigheter för jordägaren dels av ekonomisk, dels av personlig art, vilka svårigheter ej här finnes anledning att närmare beröra, men som kunna tjäna till tröst för dem, som i denna arbetsform — antagligen på grund av förlegade föreställningar om äldre tiders arbetsförhållanden vid jordbruket — se något förkastligt. Denna föreställning arbetar fortfarande med det oskäligen långt från huvudgården belägna, dåligt bebyggda, karga, lilla skogstorp, vars innehavare, tyngd av ständig tjänstgöring vid huvudgården, aldrig i rätt tid fick sköta sina egna magra tegar. När statistiken registrerar ett minskat antal torp, är det emellertid dessa torp, som i främsta rummet försvunnit, och de beklaganden, som uttalas över mängden av grusade egna hem, omfatta därför merendels sådana hem, vilka varken i beroende ställning eller självständiga vore som sådana tjänliga. I själva verket betyda de ödelagda torpen ingenting annat än det glädjande förhållandet, att den kroppsarbetande klassens villkor så förbättrats, att den för sin existens ej behöver nöja sig med de villkor, som i dessa avlägset belägna backstugor och skogstorp stodo till buds. Vad åter ökandet av de självständiga jordbrukens antal angår, är detta önskemål otvivelaktigt i högsta grad behjärtansvärt, men i den mån detta är en samhällets angelägenhet — och samhället har med rätta djupt engagerat sig i sådant syfte — så måste de ekonomiska bördorna av denna verksamhet bäras av samhället i dess helhet och ej avlastas på en enda samhällsklass, och därtill en, som är ekonomiskt svag;»

länsstyrelsen i Jämtlands län: »Det synes finnas anledning att frukta, att staten genom att slå in på den väg, kommissionen anvisar, skulle skapa en kategori av ekonomiskt allt för svaga jordägare, som skulle icke endast i begynnelsen tagas om hand av det allmännas organ, utan också i framtiden sätta sin förhoppning till statens hjälp i stället för till självverksamhet. Samtidigt kan det tänkas, att man genom inlösningsförfarandet försämrar ställningen för de jordägare, från vilkas fastigheter tvångsinlösningsen skulle äga rum, samt deras kreditgivare.»

Betänkligheter av enahanda eller liknande slag hava framförts av *länsstyrelserna i Jönköpings, Värmlands, Västmanlands, Gävleborgs och Norrbottens län* ävensom *landstinget i Jönköpings län*.

Motiveringen
till nu före-
varande
motioner.

Såsom motivering till den i nu förevarande motioner gjorda hemställan hava motionärerna anfört följande:

Den sociala arrendelagen har, såsom av det anförda framgår, till uppgift att trygga arrendatorn i besittningen av jorden till gagn både för honom och jordbruket. Lagen kan dessutom, framhåller jordkommissionen, få den uppgiften att främja frivilliga avtal om *jordens övergång med självständig rätt till arrendatorn*. Emellertid är det att befara, att en sådan övergång icke kan frivilligt uppnås eller icke kommer att ske på ett rättvist och tillfredsställande sätt. Jordkommissionens utredning visar, att stor obenägenhet för en sådan frigörelse förefinnes hos vederbörande jordägare i allmänhet inom hela landet. Såsom ett korrektiv häremot erfordras en lag, som ytterst medger en *tvångsinlösnings av arrendejordbruk*. Givetvis bör en dylik icke kunna komma i tillämpning i fråga om annat jordbruk än sådant, vilket på ett varaktigt sätt varit upplåtet på arrende. Med hänsyn härtill bör en lag om tvångsavlösning i första hand begränsas till det för en social arrendelag avsedda tillämplighetsområdet. Emellertid torde vissa ytterligare inskränkningar vara erforderliga; bl. a. bör med hänsyn till de fall, där jordbrukets avstående uppenbarligen skulle lända jordägaren till större olägenhet än som kan anses motsvara nyttan för en arrendator eller för det allmänna av jordbrukets avlösning, möjlighet hållas öppen för undantag.

Beträffande den mark, som bör avstås, torde, i huvudsaklig överensstämmelse med vad jordkommissionen föreslagit, böra gälla, bl. a.

att till jordbruket i huvudsak lägges den inägojord, som brukas till det samma jämte åbyggnader, dock att däri ej behöver eller bör ingå slättermyr eller kärräng, som i anseende till läge eller beskaffenhet är av mindre värde;

att till jordbruket ock skall läggas den å huvudfastigheten befintliga odlingsmark, som lämpligen kan förenas med densamma och ej bättre behövs för annat jordbruk;

att så stort område skogsmark bör tilldelas, att det redan vid avlösningen är tillräckligt för jordbrukets husbehovsvirke, dock med rätt för jordägaren att minska skogsarealen, därest han förklarar sig villig att tillhandahålla jordbruket tillräckligt med virke, intill dess det tilldelade skogsområdet kan fylla det nödiga virkesbehovet;

att, därest med hänsyn till ortsförhållandena, jordbrukets bärkraft eller huvudfastighetens intresse uppenbarligen är lämpligare, att med jordbruket förenas rätt för all framtid att å tjänlig plats å huvudfastighetens behållna skogsmark helt eller delvis taga det erforderliga skogsfånget, sådan servitutsrätt må kunna i stället för marktilldelning tilläggas jordbruket;

att till jordbruket ock bör läggas bete för de kreatur, som kunna vinterfödas å detsamma, i den mån sådant bete på grund av ortens förhållanden anses vara omistligt; samt

att därest jordbruket avskiljes genom hemmansklyvning, bör till detsamma läggas den fiskerätt, som enligt lag bör tillkomma den utstyckade fastigheten och att, därest det avlösta jordbruket före avlösningen ägt tillgång till fiske inom huvudfastighetens gränser liggande vatten, dylik förmån skall tillerkännas jämväl det avlösta jordbruket.

Lösenbeloppet bör bestämmas för jordbruket i dess helhet, utan något särskiljande mellan åbyggnader och jord.

Med avseende å tiden för en tvångsavlöning torde, åtminstone intill dess närmare erfarenheter vunnits om den blivande lagstiftningens verkningar, arrendatorn böra hava tillfälle att välja sin tid utan att få denna begränsad till viss period. Av hänsyn till jordägaren lära dock böra givas bestämmelser angående skyldighet för arrendatorn att i samband med arrendetidens utgång träffa sitt val mellan begagnande av optionsrätten och rätten till tvångsavlösning.

Givet är, att staten bör lämna sin medverkan vid avlösningen. I vissa fall är det måhända tillräckligt, att denna medverkan lämnas genom juridisk hjälp och genom öppnande av lånemöjligheter. Där sådant erfordras för förverkligande av det med lagstiftningen avsedda ändamålet, lära emellertid staten böra vara beredd att själv övertaga fastigheten för att sedan överlämna den till vederbörande arrendator. Garanti bör givas för att ett genom statens medverkan avlost jordbruk fortfarande uppehålls och att jorden icke obehörigen avyttras för andra ändamål.

Vad själva förfarandet angår, bör detta göras så enkelt och snabbt som möjligt. Kostnaderna för det allmänna och för de enskilda böra hållas nere. Huru ett förfarande bör anordnas för att tillgodose dessa önskemål, bör bli föremål för närmare överbäggande. Jordkommissionen erinrar, såsom synes med fog, att ett enhetligt förfarande bör eftersträvas för tvångsavlösning av arrendebbruk, av jord för nya jordbruk samt av tomtmark, det sista särskilt med hänsyn till ensittarlagen.

Ur såväl nationalekonomiska som sociala synpunkter måste det anses i stort sett vara en synnerligen önskvärd utveckling, att de självägande jordbrukarnas antal ökas genom att arrendatorer och andra brukare av annans jord med äganderätt förvärva de områden, som de nyttja. Huru de bestämmelser, som reglera arrendeförhållandet än utformas, torde detta ändock på grund av sin egen natur aldrig för arrendatorn kunna medföra samma trygga och oberoende ställning, som äganderätten till jorden skänker. Härav blir ock en följd, att hos en arrendator mera sällan är till finnandes den omsorg om jordbruket och det intresse för jordens förbättrande i olika avseenden, som merendels utmärker den självägande jordbrukaren.

Enligt vad erfarenheten givit vid handen, har ock under årens lopp i ej

**Utskottets
yttrande.**

ringa utsträckning fortgått en naturlig frigörelseprocess, varigenom arrendegårdar och torp, vilkas belägenhet ej därför utgjort hinder, efter hand överförts till självständiga jordbruksenheter. Att dylika friköp icke tagit än större omfattning, synes åtminstone till en del hava berott på de svårigheter, som mött för mången arrendator vid köpets finansiering. Kunde i detta avseende lättnader på ett eller annat sätt beredas arrendatorerna, skulle friköpen av arrendegårdar och torp med all sannolikhet bliva än talrikare. Vid sådana köp kunna vanliga egnahemslån enligt gällande bestämmelser endast tillhandahållas i begränsad omfattning. En utvidgning av egnahemslånerörelsen i detta avseende likasom andra statliga åtgärder till underlättande av överföringar på frivillighetens väg av arrendejordbruk till självägare skulle tvivelsutan verka i hög grad stimulerande i friköphänseende. En reformerad skifteslagstiftning kan härvid i sin mån antagas komma att befordra försäljningar av frånstyckade arrendejordbruk. Inför spörsmålet, huruvida staten härutöver bör, såsom jordkommissionen och motionärerna förordat, genom tvångsåtgärder befordra arrendejordbrukens övergång till respektive arrendatorer, kan man åter enligt utskottets mening hava anledning till betänksamhet.

Att där ett viktigt statsintresse det fordrar, den enskilde jordägaren bör vara skyldig att mot ersättning avstå sin jord, är en i vår rätt redan erkänd grundsats. Ett sådant ingrepp i den enskildes äganderätt, som ett expropriationsförfarande givetvis innebär, synes emellertid icke böra ifrågakomma, därest det icke uppbäres av ett så starkt behov, att dettas tillgodoseende uppväger de menliga följderna av ingreppet. Kan det förväntas, att behovet på frivillighetens väg varder i huvudsak tillgodosett, lära dylika tvångsbestämmelser ej böra tillgripas.

Den ifrågasatta lagstiftningen är avsedd att omfatta alla arrendejordbruk, varå den av jordkommissionen och motionärerna föreslagna sociala arrendelagstiftningen skulle äga tillämpning. Avlösningen skulle sålunda omfatta alla bolag, ekonomiska föreningar och s. k skogsspekulanter tillhöriga fastigheter, därå finnes odlad jord till ytvidd av 2—25 hektar, ävensom andra enskilda personer och fideikommiss tillhöriga, under huvudgård lydande hemman, hemmansdelar, torp och andra jordbrukslägenheter av angiven storlek. Det är således ett friköpningsverk av betydande dimensioner, som här ifrågasättes. Enligt kommissionens egna beräkningar skulle avlösningen efter kortare eller längre tid kunna komma att omfatta mera än 30,000 arrendejordbruk. Då finansieringen av denna avlösning i väsentlig mån skulle ske genom statens mellankomst, ligger det i öppen dag, vilken påfrestning härigenom skulle åsamkas statskassan. Någon beräkning av de anslag, som från statens sida härför skulle erfordras, eller plan för finansieringen i övrigt har ej av jordkommissionen eller motionärerna lämnats. Det lärer emellertid kunna anses för visst, att redan av statsfinansiella skäl en ej ringa begränsning av det tänkta friköpningsverkets omfattning bleve erforderlig.

Att alla ifrågavarande brukare förhjälpas att bliva självägare, lärur allmän synpunkt ej heller vara önskvärt. Det torde icke böra förbises, att mängden arrendator icke torde äga förutsättningar att utan det stöd, han såsom arrendator ofta nog kunnat påräkna från jordägarens sida, göra det egna jordbruket ekonomiskt bärande. Såsom av flera myndigheter framhallits, torde sålunda en viss fara förefinnas, att genom en friköpning av sådan omfattning och med så ringa garantier för vederbörande förvärvares lämplighet såsom självägande jordbrukare, som det föreliggande förslaget innebär, det skulle endels skapas en klass ekonomiskt svaga småbrukare, vilka för sin fortsatta existens vore hänvisade att lita till statsmakternas hjälpsamt omsorg. Givetvis måste här ett naturligt urval äga rum.

Även i ett annat hänseende torde en begränsning av den ifrågasatta avlösningen av arrendejordbruk vara erforderlig. Att jordkomplex med en mångfald ständigt utarrenderade gårdar icke ur social synpunkt är någon önskvärd företeelse, därom torde meningsskiljaktigheter näppeligen råda. Ett avlösande av dessa mindre arrendegårdar i avsikt att öka de självägande böndernas antal synes utskottet vara en åtgärd, som för det allmänna merendels måste framstå såsom gagnelig. Annorlunda kan det däremot te sig ur vederbörande jordägares synpunkt. Medan somliga brukningsenheter utgöra naturliga styckningsobjekt, vilkas fränskiljande från huvudegendomen icke kan medföra olägenhet eller intrång för dennas vare sig jord- eller skogsbruk, ställer sig åter frågan om friköpning helt annorlunda i fråga om arrendegårdar och torp, från vilka väsentliga arbetsprestationer utgöras till huvudgården eller vilkas friköpning på grund av deras läge i förhållande till huvudfastigheten eller av andra orsaker skulle vara ägnad att medföra avsevärt men vid nyttjandet av denna.

Att emellertid för närvarande hos jordägarna skulle förefinnas någon mera allmän obenägenhet mot frivilliga försäljningar av sådana arrendejordbruk, som icke av en eller annan anledning äro för det av dem drivna jord- eller skogsbruket svärmistliga, därom är utskottet icke övertygat. Anledning synes tvärtom vara att antaga, att sedan den undersökning, som ligger till grund för jordkommissionens betänkande, år 1920 verkställdes, det inträtt en bestämd förskjutning i hithörande förhållande. I flertalet av yttrandena över kommissionens förslag har sålunda vitsordats, att utbud av torpställen och mindre arrendegårdar i stor utsträckning föreligga från bolags och enskilda jordägares sida.

Visserligen torde det härvidlag kunna anmärkas, att en av den ifrågavarande lagstiftningens viktigaste uppgifter är att öppna möjlighet för en arrendator att förvärva just det område, som han själv och kanske före honom hans släkt under avsevärd tidrymd brukat och vid vilket han med traditionens band är varmt fästad, samt att sådan möjlighet törhända ej alltid förefinnes utan det maktmedel, som den nu ifrågasatta lagstiftningen är avsedd att bereda. Härutinnan vill utskottet emellertid erinra, att utskottet i annat med nr 36 betecknat utlåtande hemställt om en särskild, i

åtskilliga avseenden för just ifrågavarande brukare gynnsammare arrendelagstiftning, vilken — förutom att den är ägnad att skänka större trygghet för och även i övrigt bättre tillgodose vederbörande brukares intressen — jämväl lärer kunna förväntas skola indirekt hava till följd, att jordägarna mindre än hittills komma att ställa sig avvisande mot vederbörande brukares önsknings att få lösa de av dem arrenderade fastigheterna. Då denna arrendelagstiftning således i sina verkningar kan väntas befördra det med den nu ifrågasatta lagstiftningen om tvångsavlösning avsedda syftet med den arrenderade jordens övergång till vederbörande arrendatorer, synes det utskottet föreligga fullgoda skäl för att verkningarna av den emotsedda arrendelagstiftningen avvaktas, innan ytterligare lagstiftningsåtgärder för det ifrågavarande syftet av statsmakterna vidtagas.

Utskottet vill därjämte erinra, att den av jordkommissionen och motionärerna förordade lagstiftningen om tvångsavlösning av arrendejordbruk, såsom flera myndigheter i sina yttranden utförligt belyst, icke kan undgå att skapa stor osäkerhet och olust hos de av lagstiftningen berörda jordägarna, vilket särskilt under nu rådande tryckta konjunkturen kan vara ägnat att medföra skada för jordbruksnäringen. Att även fastighetskrediten därav kan röna menlig inverkan, torde kunna anses för visst. Även av dessa skäl synes utskottet anledning föreligga, att riksdagen icke nu hos Kungl. Maj:t påkallar förslag till lagstiftning om tvångsavlösning av arrendejordbruk i enlighet med motionärernas hemställan.

På grund av vad sålunda anförts, får utskottet hemställa,

att förevarande motioner I: 92 och II: 173 icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 31 maj 1924.

På andra lagutskottets vägnar:

BROR PETRÉN.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

Från första kammaren: herrar *Bror Petré*n, *Linder**, greve *Spens**, *Sigfrid Hansson*, *Lindhagen**, *Schedin*, *Lundell* och *von Stockenström*;}
 Från andra kammaren: herrar *Magnusson* i Kalmar, *Karlsson* i Gasabäck, *Hage*, *Magnusson* i Skövde*, *Nilsson* i Vibberbo*, *Svensson* i Skönsberg, *Sundling** och *Molander*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservationer:

1) av herrar *Linder, Sigfrid Hansson, Lindhagen, Magnusson* i Kalmar, *Hage* och *Svensson* i Skönsberg, vilka anfört följande:

»Frågan om frilösning av arrendejordbruk utgör, såsom i annat betänkande av oss framhållits, vid sidan av expropriation utav odlingsmark med tillbehör för bildandet av nya jordbruk provet på viljan till en allvarlig jordreform med uppgivande av det ängsliga sökandet efter förevändningar att undfly densamma. Då erforderlig tid ej förunnats oss att kunna ingående framlägga denna sak i princip och därefter utförligare inlåta oss på utskottets motivering för sitt avstyrkande, vilken rikligen inbjuder till en granskning, så nödgas vi tyvärr i detta grundläggande ämne begränsa oss till att väsentligen åberopa jordkommissionens utläggningar och motionernas motivering.

I huvudsak kunna vi dessutom för egen del hänvisa i tillämpliga delar till den framställning, som, så långt tiden medgivit, framlagts i reservationen till utskottets utlåtande (nr 39) rörande bildandet av nya jordbruk. Även den nu föreliggande angelägenheten kan icke enligt vår uppfattning komma till sin rätt annat än genom att det allmänna ägnar den en omfattande och vidsynt uppmärksamhet. En sådan uppfattning låg uppenbarligen till grund även för det uppmärksammade inlägg, som en av ledarna för jordbrukarnes riksförbund, professor Nils Wohlin, gjorde den 10 mars 1920 i första kammaren i samband med behandling av frågan om revision av ensittarlagen. I detta tal framlade Wohlin såsom en av riksförbundets stoltaste uppgifter ett program för avlösning av arrendejordbruk i följande ordalag:

»Detta är en förpostfäktning till de stora jordpolitiska strider, som kunna väntas under kommande år inom riksdagen. För mig framställer sig tidsläget så, att vi med all kraft måste gripa oss an med det stora friköpningsverket, som har till syfte att förvandla till självägare måhända ett 60,000- eller 70,000-tal nyttjanderättshavare till svensk jord för att därmed stärka det självägande svenska bondeståndets motståndskraft i de hårda tider, som stunda. Jag betraktar denna s. k. ensittarlag som ett första obetydligt steg på den väg som jag i fortsättningen kommer att förordna, och jag skulle i själva verket i vissa punkter av den föreliggande paragrafen vilja gå ännu längre än Kungl. Maj:t och utskottet i detta med hänsyn till den princip, som jag kommer att förordna, då det framdeles gäller rätt till friköpning för arrendatorer och torpare. Det måste som grundprincip för denna stora jordreform uppställas, att så många som möjligt av de nuvarande nyttjanderättshavarna under större jordbesittningar förvandlas till självägare, dock med den begränsningen, att man ej därigenom gör ett sådant intrång i det större produktiva jordbru-

ket, att detta jordbruks avkastningsförmåga minskas antingen genom att ägofigurerna fördärvas eller genom att arbetssystemet lider allvarlig skada.

Det brukar ibland talas om 'det mörkaste Småland', och jag har alltid ansett detta som en förolämpning mot denna stora härliga provins med dess kraftiga och upplysta befolkning. Men då jag hörde herr Aaby Ericssons yttrande nyss, föll det mig i sinnet, att det kunde ligga någon liten smula sanning i det där uttrycket. Det går dock icke an att här uppträda som motståndare till det stora jordpolitiska reformverk, som nu står för dörren och som kommer att av den svenska bondeklassen göra en stor och kraftig skyddsmur mot tidens samhällsnedrivande krafter.»

Förmodligen sammanhänger detta uttalande med den från samma håll ofta förfäktade uppfattningen, att kronans jordbrukslägenheter böra upplåtas icke ens med en trygg besittningsrätt utan endast med s. k. full äganderätt. Givetvis borde då i än högre grad den merendels otrygga arrenderätten på enskildas jord förvandlas till en självägande besittning.

Det är icke meningen enligt förslagen att påtvinga en arrendator någon skyldighet att friköpa sitt arrende. Lagstiftningens syfte är att bereda den arrendator, som önskar det och lämpligen bör medgivas en sådan rätt, också möjlighet att vinna oberoende för sig, för sin familj och för sitt jordbruk. En mäktig insats således i hembildningen i samband med produktionens höjande i detta land. Däri ligger således ock den viktiga angelägenheten att bereda en arrendator företrädesrätt till den jord, som han och kanske förfäder odlat samt att låta en sådan rättighet icke bero på den tillfällige jordägarens godtycke.

Viktigt är jämväl att erinra sig, att denna statsomsorg icke skall vara till för att inpassas allenast i några tillfälliga konjunkturer. Den behöves såsom ett av de många verktygen för att uppresa en framtidsbyggnad trots tidernas växlingar. Utskottet synes nu som förut hoppas, att man skall kunna undfly dessa uppgifter och låta ödena med sin slump laga till något än här och än där utan omtanke eller urskiljning. Det är icke på detta sätt man skapar ett fädernesland åt alla folkets barn.

På grund av vad sålunda anförts hemställes,

att riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte skyndsamt för riksdagen framlägga förslag till lag om avlösning av arrendejordbruk;»

2) av herr *Molander*.